

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ Κ. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ

9

München, Steinheilstr. 1¹¹ 2-2-06

Ἀγαπητέ Κάρολε,

Ποῦ ἡμερῶν σοῦ ἔγραψα καὶ τοῦ ἔστειλα τὸ γραμμα τοῦ Τσιριμώκου μαζί. Ὑποθέτω θὰ τὰ ἔλαβες.

Προσθές μοῦ ἔστειλε ὁ ἀδερφός μου ἀπὸ τὸ Βερολίνο διὰ φύλλον τοῦ «Lohnutagebeilages τῆς Vassischen Zeitung ὅπου εἶναι τρωμένη ἡ μελέτη σου γιὰ τὴν ἀνατολ. φιλολογίαν. Τῆ βρήκα πολὺ ἐνδιαφέρουσα γιὰ τοὺς δικούς μας, καὶ κάθισα καὶ τὴ μετέφρασα. Θὰ προτιμοῦσα νὰ τὴν μετέφραζα σὲ ἀνθρωπινότερη γλῶσσα γιὰ ἐφημερίδα, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν εἶμαι μόνος ἐκεῖ ἴσως νὰ μὴν τὴν ἔβαζαν ἀπὸ λόγου περιωριστικῶς ὅπως τὸ ἐννοεῖ τὸ κοινόν.

Νὰ τὴ μετὰφράσω στὴ γλῶσσῃ τοῦ «Νουμά» μοῦ ἔφερε μεγάλες δυσκολίες. Ὡς τόσο τὸ ἔφερα σὲ πέντε ὅπως μποροῦσα μὲ τὴν ἰδέα τοῦ καλοῦ ποῦ θὰ τοὺς κάμω μὲ τὴν προσφορά. Ἐλπίζω νὰ τὴ δημοσιεύσῃ ὁ Νουμάς ἂν καὶ δὲν ἀνεκφέρει τὸν Ψυχάρη καὶ αὐτόν.

Σοῦ στέλλω τὴ μετὰφρασι καὶ θὰ σὲ βάλω στὸν κόπο νὰ τὴν κριτικῆς καὶ ἀφοῦ διορθώσῃς ἕτι εἰρηρῆς, τότε θὰ τὴν ξανακτυτάξω κ' ἐγὼ. Ἰώρα σοῦ τὴν στέλλω μόλις τὴν ἐτελείωσα. Σὲ παρακαλῶ νὰ μοῦ σημειώσῃς ἑλληνικὰ τοὺς στίχους τοῦ Προβελλεγίου ποῦ μετὰφράζεις, γιὰτὶ μαζί μου δὲν ἔχω ἑλληνικὰ βιβλία, κατὰ συνέπεια μοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ τοὺς εὔρω.

Πολλὰ δὲν μπόρεσα νὰ τὰ ἀποδώσω. Σοῦ σημειώσω μερικὰ καὶ σὲ παρακαλῶ πολὺ νὰ μοῦ δόσῃς τὴν ἐρημνεία ποῦ ἀρμόζει.

Συμπάθεια πολλὰ γιὰ τὸν κόπο καὶ σὲ φιλῶ,

Δικός σου πάντα
Κώστας

München, Steinheilstr. 1¹¹ 21-1-06

Ἀγαπητέ Κάρολε,

Σοῦ στέλλω μαζί τὴν ἀπάντησι τοῦ Τσιριμώκου, ἣ ὅποια ὡς προέβλεπα δὲ δίνει μεγάλες ἐλπίδες. Ἀλλὰ τίποτε δὲν ἔχασαμε. Ἀυστηρῶς στὴν Ἑλλάδα δὲν θέλομε νὰ καταλάβωμε τί μᾶς ὠφελεῖ.

Εἶναι δυσκρινὸν νὰ στείλῃς τὸ φύλλον ποῦ μοῦ ζητεῖ ὁ Τσιριμώκος: Τὸ δικό μου ὡς σοῦ ἔγραφα, τὸ ἔδωσα σ' ἕναν Ἕλληνα νὰ τὸ διαβάσῃ, ἐκεῖνος σὲ ἄλλον καὶ ὅταν τὸ ἐζήτησα, ἔβιαθα ὅτι ὁ δεύτερος ποῦ τὸ ἐπῆρε λείπει. Καὶ θὰ τὸ πάρω πάλι ἅμα ξαναγυρίσῃ.

Ἄλλο τίποτα δὲν ἔχω νὰ σοῦ γράψω,

Σὲ φιλῶ,
Δικός σου πάντα,
Κώστας

München, Steinheilstr. 1¹¹ 12-2-06

Ἀγαπητέ μου Κάρολε,

Θὰ ἦμιον εὐτυχής ἂν μοῦ δινόταν εὐκαιρία νὰ μετεβίβαζα στοὺς περσιώτες μου συχνότερα ἄρθρα σὰν τὸ τελευταῖόν σου. Τὸ αἰσθάνομαι ὑποχρεῶσι καὶ δὲν μὲ μέλλει οὔτε θέλω νὰ σοῦ τὴ χρωστοῦν. Μοῦ ἀρ-

κεῖ ἡ χαρά, ὅτι κάτι συνεισφέρω κ' ἐγὼ στὴν πρόοδο, στὸ ἀνοιγμα τῶν ματιῶν, ἔσω καὶ μετὰφράζοντας κατὰ τὴς δυνάμεις μου. Γι' αὐτὸ θὰ τὸ θεωρῶ εὐγνωμοσύνη σὲ σένα ἂν μοῦ παρέχῃς συχνότερα τὴν εὐκαιρία. Αὐτὰ μὲ ὅλη τὴν εὐλιχρίνεια. Κατὰ τὸ παρὸν δουλειὰ δὲν ἔχω καμμία, πεντήρα δὲν κερδίζω. Ἡ ἐργασία μου στὸ θέατρο ἀρχίζει ἀπὸ τὸ Μάη ἢ Ἰούνιο. Αὐτὸν τὸ χρόνο μάλιστα ἴσως τὴ χάσω καὶ αὐτὴ γιὰτὶ ἀπὸ κακὴ διοίκησι δὲν πάει καλά τὸ θέατρο. Ἡ «Βουλιαγμ. Κ' ἰλιόκ» μοῦ ἔδωσε ποσοστὰ 149 μάρκες. Καὶ μοῦ ἔστοίχισε 1 1/2 μῆνός νυχτόμερη ἀδιάκοπη ἐργασία. Ὅλα ἄρεσαν, σκηνοθεσίαι, μετὰφράσεις, μόνον τὸ ἔργο ὄχι. Καὶ εἶχαν δίκιο διότι ἀδύνατον νὰ τὸ καταλάβουν. Ἡμοῖν πάντοτε ἐναντίος τῆς γνώμης νὰ δοθῇ ἀλλὰ δὲν μὲ ἄκουσαν. Ἐκτὸς αὐτοῦ ἐδόθη σὲ ἀκατάλληλη ἐποχῇ, ἐπάνω ποῦ ἄρχισαν οἱ χοροὶ, ἀποκριές κλπ.

Τὴς ἐλλείψεις μου ποῦ μοῦ ὑποδείχνεις τὴς ξέρω. Εἶναι πάντα ὑπ' ὄψει μου ν' ἀκούσω ἴστω, τῆς φιλ. στὸ Πανεπιστήμιο καὶ φιλοσοφία λιγάκι ἀκόμη ἀλλὰ ἀπρόοπτα μόλις ἐτελείωσα τὴ μετὰφραστικὴν δουλειὰ μου μοῦ παρουσιάσθη ὑπόθεσις ἣ ὅποια μοῦ ἔταραξε ὅλη τὴν ὑπαρξί μου τὴν ἠθικὴ καὶ τὴν οικονομικὴ θέσι μαζί. Μοῦ ἔκαμαν μιὰ ἀτιμία οἱ δικοὶ μου στὸν τόπο μου ἀπάντασῃ. Εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ γυρίσω πάλι στὴν Ἑλλάδα καὶ περιμένω νὰ περάσῃ λίγο ὁ χειμῶνας γιὰ νὰ στείλω παιδί καὶ γυναῖκα στὴ Φιλανδία. Ἄν δὲν κατορθώσω ν' ἀποφύγω τὸ ταξίδι ὅπως προσπαθῶ μὲ κάθε μέσον, τότε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν θὰ εἶμαι πλέον εἰς θέσιν νὰ ξαναρθῶ. Οὔτε μπορῶ νὰ πάρω μαζί τὴν οἰκογένειά μου πλέον στὴν Ἑλλάδα, ἂν δὲν εὔρω θεοὶ ἐκεῖ. Καὶ τί θεοὶ μπορῶ ναῦρά πλέον! Τέλος πάντων αὐτὸ τὸ ἀπρόοπτον, τὸ ἀράτακτον γεγονός μ' ἔκαμε νὰ χύσω ὅλο τὸν καιρὸ ποῦ εἶμαι ἐδῶ. Τὸ σφάλμα μου εἶναι ὅτι ἐμπιστεύθηκα. . . . Τώρα τὸ βλέπω ὅτι ἠθικὴ ὑπόστασις δὲν ὑπάρχει διόλου εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἀρχισῶ νὰ ἐπεξεργασθῶ τὴ μετὰφρασι τῆς «Ἰφιγένειας» πρῶτα. Νὰ σοῦ τὴν στείλω ὅλη εἶναι μεγάλος κόπος. Σοῦ στέλλω μόνον τὴς ἐγκλειστές σημειώσεις κ' εἶναι κείμενο ὅπου ἔχω σημειώσει τοὺς ἀντιστοιχοῦς στίχους τοὺς ὁποίους παραβάλλεις ὅταν ἐχῇς ἡσυχία (διότι δὲν ἐπείγει τὸ πρᾶγμα) καὶ μὲ διαφωνεῖς σὲ παρακαλῶ. Ὅταν τὴν τελειώσω θὰ καταγοράψω ἕνα ἀντίγραφο, ἂν δὲν εὔρω γραφομηχανή, καὶ θὰ σοῦ τὸ στείλω νὰ ἰδῇς ἂν ἐχῇς ἄρεσι τὸ σύνολο. Διότι γιὰ νὰ τὴν τυπώσω ἐννοῶ νὰ τὴν ἐπεξεργασθῶ πρῶτα καὶ στὰ ἐλάχιστα, ὅσο μπορῶ καλύτερα.

Τοῦ Τσιριμώκου, ἐννοεῖται, μπορεῖς νὰ τοῦ γράψῃς ὅτι ἔλαβες γνώσι τοῦ γραμματός του. Ἐγὼ τοῦ ἀπάντησα ἀμέσως.

Τὸ ἄρθρο τὸ ἔστειλα τοῦ Νουμά καὶ θὰ τὸ ἐπιλάβει πλέον. Τὸ Mirakelspiele τὸ ἔσβησα, διότι καὶ νὰ τὸ ἐννοῶ ἐγὼ, ἔπρεπε νὰρῶ τὴν ἀντίστοιχὴ λέξι ἑλληνικὰ. Ἄν δὲν ὑπάρχει, ἄς τὴν φτιάσουν οἱ εἰδικοί. Γιὰ τὸ λεξικὸ ποῦ κάνεις χαίρομαι καὶ τὸ περιμένω. Γράψε με συνδρομητῇ ἂν ὁ ἐκδότης δέχεται συνδρομητὰς.

Τὴ λέξι «χωρῶ» ποῦ διόρθωσες «τόπος» δὲν ἔχεις δίκιο μοῦ φαίνεται. Τὸ «τόπος» (κατὰ τὸ αἰσθημά μου) ἔχει στενότερη σημασία. Μὴ σὲ ἀπατᾷ ὅτι «χώρα» λένε οἱ χωρικοὶ τὴν πόλιν. Ἡ ἐννοια ποῦ θέλεις

καθιερώθηκε από την καθαρεύουσα, και το «τόπος» δὲν τὴν ἀντικαθιστᾷ.

Τὸν Büchner τὸν γνώρισα πρὸ καιροῦ και εὐρέθη πρόθυμος σὲ κατὰ πληροφορίες ἱστορικές πού ἤθελε καὶ μ' ἐπεφόρτισε ὁ Βλαχογιάννης. Ἄφου ἐκοπίασε τώρα ὁ εἰγηνὴς ἄνθρωπος, ὁ Βλαχογιάννης μοῦ γράφει δὲν τίς χρειάζεται. Ρωμέϊκα, ρωμέϊκα, ρωμέϊκα. Τυχραίως τὸν εἶδα προχθὲς καὶ τοῦ εἶπα τὰ χαιρετίσματά σου.

Καθὼς σοῦ ἔγραφα ὅτι ἀπὸ πέρουσι ἐκάναμε λόγο με τὸν Οἰονόμου γιὰ τοὺς Μακκαβαῖς. Τώρα σὺ με τὴν παρακίνησί σου μ' ἔπροωξες, ὥστε νὰ τοὺς ἀρχίσω. Ἄν θελήσης νὰ με βοηθήσης κάπου πού θὰ τοὺς φέρω σὲ πέρασ, γιατί κατὰ μέσσι μου δὲ μ' ἀφίγει νὰ ἠσυχάσω πρὶν τελειώσω ὅ,τι ἀρχίζω. Ἄν καταρῆθω νὰ διορθώσω τὰ πράγματα πού μ' ἀνησυχοῦν, θὰ προχωρήσω στὴν ἐργασία.

«Φάουσι» δὲν ἔπαιζον οὔτε μιά φορά, ἐδῶ. Τύχη μου κι αὐτό. Πέρουσι τὸν ἔπαιζον σιχνότατα καὶ πρόπερου κάθε Κυριακὴ μοῦ λένε.

Μιά βιβλιοθήκη σὰν τοῦ Reclus οὔτε ὡς ὄνειρο νὰ τὸ σκέπτεσθε γιὰ τὴν Ελλάδα. Ἄν πρὸ δέκα χρόνων ἐδιόρθων 100 ἄνθρωποι στὴν Ἀθήναι, τώρα δὲ διαβόζου οὔτε 10.

Τὰ σέβη μου στὴ μητέρα σου καὶ ἀπὸ με καὶ ἀπὸ τὴν οἰκογένειά μου καὶ πολλὰ χαιρετίσματα σ' ἐσὲ τὸν ἴδιον.

Σὲ φιλῶ,
Κώστας

Ἡ ΡΩΣΣΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ ΥΣΤΕΡ' ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

(Στὴ «Revue Hebdomadaire de la Presse Russe» πού βγαίνει στὴ Μόσχα, δημοσιεύθηκε τὸ παρακάτω ἄρθρο πού τὸ μεταφράζουμε ἀλάκερο, γιὰ τίς πλούσιες καὶ σπουδαῖες πληροφορίες πού μᾶς δίνει, γιὰ τὴ Ρωσσικὴ φιλολογία ὕστερ' ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ Προλεταριάτου. Εἶμα γραμμένο ἀπὸ τὸ Lebedev Poliansky πού φαίνεται πὸς παρομοιωθῆσε με ἀρχετὴ φροντίδα τὴν ἐξέλιξη πού πήρανε τὰ ρωσσιὰ γράμματα τὰ τελευταῖα τῶν χρόνια. Ὑστερ' ἀπὸ τὴν τὴσ σιωπῆ, στὰ ζητήματα τῆς ρωσσιῆς φιλολογίας, πού ἔχουνε πιά παγκόσμιο διεφέρο, τὸ ἄρθρο τοῦτο μᾶς ἔρχεται σὰν ἀποκάλυψη).

Τὸν καιρὸ πού κηρύχθηκε στὴ Ρωσσίαι ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ὁχτώβρη, οἱ ἄστοι ἀπ' ὅλη τὴν οἰκομῆνι — θαρρεῖς μ' ἓνα στόμα — ἀρχινήσανε ἀμέσως νὰ φωνάζουνε πὸς οἱ Μποσεβίκοι τάχα εἶπνε βάρβαροι καὶ πὸς ἡ ἐπικράτησή τους θὰ σήμαινε τέλεια καταστροφή γιὰ τὰ ἐπιστημονικὰ ἰδρύματα, τοὺς ἐκδοτικὸς οἴκους, τὰ σχολεῖα, γιὰ καθεὶ μορφωτικο τέλος πάντων.

Ἐνῶ μόλις κανεὶς κοιτάξει, ὅσο ἐπιπόλαια καὶ πᾶνθι, τὴ σημερινὴ πνευματικὴ κίνηση στὴ Ρωσσίαι, θὰ τὸ δεῖ μονάχος του πόσο καθόλου, προμελετῆ-

μένη διαστροφή τῆς ἀλήθειας, πόσο μῖσος ἀστικὸ εἶτανε μέσα στὶς διὰδοσες αὐτές. Μόλις δυὸ - τρεῖς βδομάδες ὕστερῶ ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση, κι ἀμέσως μετὰ τὴν ἴδρυση τῆς Ἐπιτροπείας τοῦ Λαοῦ, στὴν Παιδεία, ἀλάκερο τμήμα ἰδιαίτερο ὁργανώθηκε με σκοπὸ του τὴν ἔκδοση φιλολογικῶν ἔργων. Καὶ τὸ τμήμα αὐτὸ, μ' ὅλες τίς δυσκολίες πού εἶχε νὰ περᾶσει, ἔδειξε ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μιά ἐντονη καὶ φροντισμένη δράση.

Ἡ Ρωσσίαι εἶναι γνωστὸ πὸς σὸ ζήτημα τῆς μόρφωσης εἶν' ἓνα ἀπὸ τὰ πῶ καθευστερημένα κράτη τοῦ κόσμου. Γιατὶ τίς λαϊκὲς μάζες ἴσαμε τὰ τώρα τίς εἶχανε κρατήσει πᾶνθι ἐπίμονα μακριὰ ἀπὸ τὴν κάθε λογῆς φιλολογία. Στὶς λαϊκὲς βιβλιοθήκες δὲ θρῆσκόντανε ποτὲ παρὰ ὅσα βιβλία θὰ μπορούσανε νὰ κάνουν προπαγάνδα γιὰ τὸ ὄφελος τῆς αὐτοκρατορίας, τοῦ νασιοναλισμοῦ ἢ τῆς θρησκείας, γιατί αὐτὰ μονάχα τοὺς ἀφηνε ἡ τσαρική λογοκρισία. Ὁξω, στὴ λεύτερη ἀγορὰ, ἓνα σωρὸ ἐπιστημονικὰ βιβλία εἶταν ἀπαγορευμένῳ μὰ καὶ τᾶλλα εἶταν ἀδύνατο νὰν τάγορᾶσει ὁ λαὸς μετὰ τὴν ἀκρίβεια τους. Ἀκόμα καὶ τὰ ἐπαρχιακὰ συμβούλια, ὅσα τύχαινε νὰ δοκιμάσουνε νὰ προμηθεύουνε σὸ λαὸ τους τίποτα βιβλία χρησιμα γι' αὐτόνε, θρῆσκονε ἓνα σωρὸ ἐμπόδια ἀπὸ τὸ κράτος πού παρᾶλλον ἀμέσως τίς προσπάθειές τους. Κ' ἔτσι, ἀμέσως μετὰ τὴν ἴδρυση τῆς Ἐπιτροπείας τοῦ Λαοῦ, στὴν Παιδεία, βρέθηκε ὑποχρεωμένη νάρχινήσει ἀπὸ τὸ ἄλλα. Νὰ δώσει δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ στὸν ἀμόρφωτο λαὸ πού βρῆκε, ὅλο τὸ φιλολογικὸ πλοῦτο τῆς Ρωσσίας, ὅλα τὰ ἀριστουργήματα, πού σπῆς διάφορες ἐποχὲς τὰ διαλεχτὰ ἀδέροφια του, παλεύοντος πρὸς τὸ τσαρικὸ καθεστῶς, εἶχαν δημοιογήσει. Γιατὶ ἴσα ἴσα, μετὰ στὴ σφαῖρα αὐτῆ — τῆς πάλης, τοῦ ἀγῶνα — ἡ ρωσσιῆ φιλολογία εἶναι πού ἔχει ἀριστουργήματα ἀθάνατα. Ἀριστουργήματα τέτια, πού καὶ μετὰ τὴν τεχνικὴ, τὴ φιλολογικὴ τους ἀξία καὶ μετὰ τὴ μεγάλη ἰδεολογία τους, τὴ φλογερὴ ἐξέγερση γιὰ τὴ βασιὰ πίεση, μπορούσανε ν' ἀνάψουνε τὸν ἐνθουσιασμὸ τοῦ λαοῦ στὴν κρίσιμη αὐτὴ περίσταση καὶ νὰ τοῦ δώσουνε δυνατὴ τὴν πίστη σ' ἓνα μέλλο φωτεινὸ, εἰςτυχισμένο. Ἡ ρωσσιῆ φιλολογία εἶτανε πάντα τῆς σὰν ἓνα εἶδος ἐφημερίδας, πού μετὰ τῆς καθαρῆς τῆσ ὅλες οἱ σφωρές, ὅλοι οἱ ἀγῶνες, ὅλες οἱ τραγωδίες τῶν διαλεχτῶν πού παλεύανε χρόνιο καὶ χροῖνα γιὰ τὴν ἀπολότρωση.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ Δεκεῖβρη 1917 ἡ Κεντρικὴ Ἐχτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ κατάρτησε τὴν πνευματικὴ ἰδιοχρησία γιὰ τοὺς κλασσικοὺς, κι ἀμέσως ἡ Ἐπιτροπεία τοῦ Λαοῦ ἐτοιμάστηκε γιὰ τὴν ἔκδοσή τους.

Τὸ διάταγμα ἔλεγε μὲτ' ἄλλα : «Στὴν ἔκδοσιν τῶν βιβλίων πού θὰ βγαίνουνε οἱ ἐκδότες, χρῆστοῦνε νὰ λογαριάζουνε πρῶτα καὶ νὰ συμμορφώνονται μετὰ τίς ἀνάγκες τοῦ ἐργατικοῦ λαοῦ, γιατί γι' αὐτόνε προορίζονται οἱ ἐκδόσεις τους. Καὶ κάθε ἔκδοση, εἴτε ἀλάκερη τοῦ συγγραφέα εἴτε μερικὴ, πρέπει νὰ ἔχει πάντα ἓναν πρόλογο μετὰ κῆρος, γορημῆνον ἀπὸ κριτικὸ ἢ ἱστορικὸ τῆς φιλολογίας κλπ.». Εἰδικὴ ἐπιτροπὴ θὰ συστήθει γιὰ τὴν ἔκδοσιν λαϊκῶν βιβλίων. Καὶ τὴν ἐπιτροπὴ αὐτὴ θὰ τὴν ἀποτελέσουνε ἀντιπρόσωποι ἀπὸ διάφορες ἐπιστημονικὲς ἢ παιδαγωγικὲς ὁργανώσεις, μετὰ μετὰ ἄλλους εἰδικούς καὶ μετὰ ἀντιπροσώπους ἀπ' τίς ἐργατικὲς ὁργανώσεις. Δουλιὰ αὐτῆς τῆς ἐπιτροπῆς θὰνθι νὰ καταστρώνει τὰ σχέδια